

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

**II GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU
MILENIJUMSKIH RAZVOJNIH CILJEVA
U
CRNOJ GORI**

(01. januara do 31. decembra 2012. godine)

Podgorica, mart 2013.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
A. MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MDGs).....	2
a. 1. Uvod.....	2
a. 2. Proces pripreme izvještaja.....	2
a. 3. Struktura izvještaja.....	3
B. TRENDVI, STATUS, ZADACI, IZAZOVI, OPŠTA OCJENA STANJA I PREPORUKE.....	4
b.1. CILJ 1: SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA....	4
b.2. CILJ 2: OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE	7
b.3. CILJ 3: UNAPRIJEDITI RODNU RAVNOPRAVNOST I POBOLJŠATI POLOŽAJ ŽENA....	9
b.6. CILJ 6 BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI	14
b.7. CILJ 7 OBEZBIJEDITI ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE.....	17
b.8. CILJ 8 OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ	22
C. ZAKLJUČAK – OPŠTI STEPEN SPROVEDENOSTI I PREPORUKE	24

A. MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MDGs)

a. 1. Uvod

Sljedećih osam numerički i vremenski ograničenih ciljeva i zadataka:

1. **Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi,**
2. **Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja,**
3. **Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena,**
4. **Smanjenje smrtnosti djece,**
5. **Poboljšanje zdravlja majki,**
6. **Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti,**
7. **Obezbjedivanje ekološke stabilnosti i**
8. **Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj,**

poznati su kao **Milenijumski razvojni ciljevi** (MRC) i rezultat su pregovora Milenijumskog samita održanog 2000. godine. U skladu sa usvojenom Milenijumskom deklaracijom UN-a, **Milenijumski razvojni ciljevi** definisani su kao jedna od najvažnijih obaveza zemalja članica UN-a **do 2015.** godine, samim tim, oni predstavljaju i **jedan od prioriteta u razvojnoj agendi Crne Gore.**

Pored odgovornosti da implementira osam razvojnih ciljeva, Crna Gora se obavezala i da na godišnjem nivou prati njihovo sprovođenje. Kao rezultat, Vlada Crne Gore je u julu 2010. godine usvojila **Srednjoročni izvještaj o dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva Crne Gore** kao bazični dokument koji je definisao vrijednosti u okviru ciljeva u skladu sa nacionalnim okolnostima i time ga učinio osnovom za godišnje praćenje njihovog sprovođenja. Na toj bazi, decembra 2011. godine Vlada je usvojila **Prvi godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva** koji, uz opis situacije, daje presjek stanja za osam ciljeva, kao i preporuke za prevazilaženje izazova u njihovoj realizaciji.

Nalazi Prvog godišnjeg izvještaja pokazuju da je Crna Gora **već ostvarila Cilj 5,** dok je set ciljeva **1, 2, 4, 6, 8 na pragu ostvarenja,** ali da, ipak, **i dalje postoje oblasti u kojima najvjerovatnije neće biti moguće da se dogovorene vrijednosti ispune u predviđenom roku.** U cilju ispunjenja ciljanih vrijednosti definisanih Srednjoročnim izvještajem (sjednica Vlade 22. decembra 2011. godine), prilikom usvajanja Prvog godišnjeg izvještaja, zaduženi su resorni organi „*koji su učestvovali u pripremi navedenog izvještaja da tokom 2012. godine pripreme preporuke za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva iz njihove nadležnosti.*“ Na taj način, **Crna Gora je dodatno iskazala spremnost da sistemski sprovodi obaveze preuzete međunarodnim dogovorima, inicijativama i deklaracijama.**

a. 2. Proces pripreme izvještaja

U skladu sa zaključcima i Programom rada Vlade Crne Gore za 2012. godinu, **Odjeljenje** za podršku Nacionalnom savjetu za održivi razvoj u **Ministarstvu održivog razvoja i turizma** kao **koordinator procesa,** pristupilo je jula mjeseca 2012. godine prikupljanju podataka i izradi **Drugog godišnjeg izvještaja.**

Koordinacioni tim koji je radio na izradi Prvog godišnjeg izvještaja, a koga čine **predstavnic** **sljedećih nadležnih državnih organa**:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja, 1 predstavnik,
- Ministarstvo prosvjete, 1 predstavnik,
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 1 predstavnik,
- Ministarstvo zdravlja, 2 predstavnika,
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 3 predstavnika,
- Ministarstvo ekonomije, 2 predstavnika,
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2 predstavnika,
- Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, 1 predstavnik,
- Zavod za statistiku (MONSTAT), 1 predstavnik,

učestvovao je i u izradi Drugog godišnjeg izvještaja. Pored već ustaljene obaveze da popune formulare (tabele), sažetim komentarima daju objašnjenje o **stepenu implementacije svakog od zadataka 8 ciljeva**, kao i da navedu **izazove za njihovo sprovođenje**, koordinatori su imali i obavezu da, u skladu sa zaključkom Vlade, pripreme **set preporuka** za prevazilaženje problema u sprovođenju zadataka u okviru ciljeva.

Kako bi se osigurao kontinuirani rad na izradi Drugog godišnjeg izvještaja, Odjeljenje je već u junu 2012. godine počelo rad sa koordinatorima na izradi preporuka za prevazilaženje izazova koji su definisani Prvim izvještajem. Drugu fazu predstavljalo je ažuriranje podataka o trendovima u sprovođenju Ciljeva i njima definisanih ciljanih vrijednosti koje su koordinatori dostavljali u periodu od juna do jula 2013. godine. Na bazi dostavljenih priloga, Odjeljenje je uradilo analizu opšteg stanja i pripremilo Prvi nacrt izvještaja koji je u decembru 2012. dostavljen koordinatorima na mišljenje. Kako podaci za većinu pokazatelja postaju dostupni tek nakon završetka godine za koju se prate (a često i dvije), u februaru 2013. godine koordinatorima je poslat Drugi nacrt izvještaja koji je objedinjavao sve prethodne komentare. Konačno, na bazi komentara i mišljenja na Drugi nacrt izvještaja, u martu 2013. godine pripremljen je Predlog drugog godišnjeg izvještaja i upućen Vladi na usvajanje.

a. 3. Struktura izvještaja

Cjelokupni tekst Drugog godišnjeg izvještaja Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori podijeljen je u tri cjeline:

1. **Dio A prikazuje osnovne informacije** o Izvještaju i o procesu njegove izrade.
2. **Dio B za svaki cilj pojedinačno sadrži:**
 - **tabelarni prikaz progressa svih indikatora u okviru cilja i**
 - **opis trenutnog stanja, trendova, izazova i opšte ocjene cilja.**
3. **Dio C je posvećen zaključcima i preporukama za prevazilaženje problema u okviru realizacije Ciljeva.**

Tabele sa indikatorima i ciljanim vrijednostima obilježene su u odnosu na trend sprovođenja:

- ✚ **zatomljene kolone** u tabelama (obilježene sivom bojom) sadrže vrijednosti koje su bile predmet analize Prvog godišnjeg izvještaja,

- ✚ **zelenom** bojom označeni su kvadrati sa novim podacima za mjere koje imaju **pozitivan** trend u odnosu na prošlogodišnji izvještaj,
- ✚ **žutom** bojom označeni su kvadrati sa novim podacima za mjere gdje **nije bilo promjena** i, na kraju,
- ✚ **crvenom** bojom označeni su novi podaci za mjere za koje je vidan **negativan** trend razvoja u odnosu na podatke iz prethodne godine.

B. TRENDVI, STATUS, ZADACI, IZAZOVI, OPŠTA OCJENA STANJA I PREPORUKE

b.1. CILJ 1: SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA

Cilj 1 sastoji se iz četiri Zadatka i to:

1. Do 2015 g. smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50%;
2. Do 2015 g. smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje;
3. Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015 godine;
4. Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015 godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1ⁱ

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 1 – Do 2015 g. smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50%										
1. Stopa siromaštva	2005.		11.2%	11.3%	8.0%	4.9%	6.8 %	6.6%	9.3%	5.6%
2. Jaz siromaštva	2005.		2.1%	1.9%	1.4%	0.9%	1.4%	1.1%	2.0%	0.9%
3. Oštrina siromaštva	2005.		0.7%	0.6%	0.4%	0.3%	0.5%	0.3%	0.7%	0.3%

Na osnovu pokazatelja u Zadatku 1, evidentno je da je **ukupna stopa siromaštva u 2011. godini povećana**, kao i njegova **dubina i oštrina**. Procenat stope siromaštva povećan je sa 6,6%, koliko je iznosio u 2010. godini, na 9,3% u 2011. godini. **Raspoloživi indikatori o kretanju prosječnih zarada i potrošnje u 2011. godini pokazuju da je povećanje stope siromaštva očekivani rezultat negativnih ekonomskih kretanja.**

Jaz siromaštvaⁱⁱ, kao indikator dubine siromaštva, **povećan** je sa 1,1% u 2010. godini **na 2,0% u 2011. godini**. **Oštrina siromaštvaⁱⁱⁱ** se, takođe, povećala i u ovom izvještajnom periodu u 2011. godini i iznosi 0,7%, što je **više nego dvostruko u odnosu na prethodnu godinu**.

Najveći dio napora u borbi protiv siromaštva vezan je za **oblast socijalne i dječje zaštite**, čiji je cilj **obezbjeđenje zaštite porodice, pojedinaca, djece u riziku i lica u stanju socijalne potrebe, odnosno socijalne isključenosti**. U okviru ove oblasti sprovodi se niz sistemskih i vaninstitucionalnih mjera i aktivnosti koje treba da doprinesu **snaženju socijalne sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova populacije i ublažavanju najtežih posljedica siromaštva**. U cilju reforme sistema socijalne zaštite donijet je i značajan broj strateških dokumenata,^{iv} čime se značajno doprinijelo aktivnostima u ovoj oblasti.

Aktivnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja posebno su usmjerene na **zaštitu vulnerabilnih grupa**: nesposobnih za rad i materijalno neobezbjeđenih, djece bez roditeljskog staranja, djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, zlostavljene i zanemarene djece, djece sa poremećajem u ponašanju, lica sa invaliditetom, starih lica, lica i porodica kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite.

Zadatak 2

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 2 – Do 2015 g. smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje										
4. Gini koeficijent ^v	2005.		25.9 %	24.4 %	26.4 %	25.3 %	26.7 % ^{vi} 26.4 %	24.3 %	25.9 %	24%
5. Odnos kvintilnih udjela ^{vii}	2005.		3.7	3.7	4.0	3.8	4.1 4.0	3.7	4.1	3.6

U 2011. godini 20% najbogatijih imalo je potrošnju koja je za 4,1 put veća od potrošnje 20% najsiromašnijih građana, što predstavlja povećanje u odnosu na prošlogodišnji Izvještaj. **Iz priloženih vrijednosti indikatora, vidi se, takođe, da Gini koeficijent pokazuje rast nejednakosti** u Crnoj Gori u 2011. godini (koeficijent je povećan sa 24,3% na 25,9%).

Zadatak 3

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 3 – Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015 g.										
a) Prepoloviti stopu siromaštva na sjeveru Crne Gore										
6. Stopa siromaštva na sjeveru	2006.			17.8%	14.0%	8.9%	13.2%	10.3%	17.5%	8.9%
b) Prepoloviti stopu siromaštva u ruralnim oblastima										
7. Stopa siromaštva u ruralnim oblastima	2005.		16.5%	17.6%	12.0%	8.9%	14.8%	11.3%	18.4%	8.2%

Podaci ukazuju da je **razlika u obimu siromaštva po regijama izražena još značajnije** u odnosu na prethodne godine, sa čak **50,4% od svih siromašnih skoncentrisanih na sjeveru Crne Gore**.

Procjene siromaštva po geografskim regijama, 2011. godinu^{viii}

Regije	Stopa siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Sjever	17,5%	50,4%	26,8%
Centar	6,3%	34,4%	51,0%
Jug	6,4%	15,2%	22,1%

Podaci iz 2011. godine ukazuju da je stopa siromaštva u Sjevernom regionu skoro tri puta veća od stope siromaštva u Centralnom i Južnom regionu (17,5% u odnosu na 6,3% za centralni i 6,4% za južni region). Takođe, stopa siromaštva u ruralnim oblastima Crne Gore je znatno veća nego u urbanim oblastima.

Rizik od siromaštva po lokaciji, 2011. godina ^{ix}				
	Stopa siromaštva	Relativni rizik od siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Urbane oblasti	4,4%	0,47	30,8%	65,0%
Ruralne oblasti	18,4%	1,98	69,2%	35,0%

U urbanim oblastima stopa siromaštva u 2011. godini iznosila je 4,4%, dok je u ruralnim oblastima bila 18,4%. U Crnoj Gori u seoskim oblastima živi 69,2% siromašnih pojedinaca, dok u gradskim oblastima živi 30,8%. **Seosko stanovništvo se suočava sa većim rizikom od siromaštva u odnosu na gradsko stanovništvo.**

U 2011. godini značajno je povećana stopa siromaštva u sjevernom regionu i ruralnim oblastima Crne Gore, što ukazuje na **značajnu regionalnu nejednakost.**

Zadatak 4

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.	
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.		
Zadatak # 4 – Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015 g.											
8. Stopa nezaposlenosti (+15)	2004.	27.7%	30.3%	29.6%	19.4%	16.8%	19.1%	19.7%	19.7%	9%	
9. Stopa nezaposlenosti prema polu	Muškarci (+15)	2004.	23.6%	26.2%	29.1%	18.1%	15.9%	18.0%	18.9%		19.5%
	Žene (+15)	2004.	33.0%	35.5%	30.1%	20.9%	17.9%	20.5%	20.6%		20.0%
10. Stopa dugoročne nezaposlenosti	2005.	25.9%	24.4%	14.2%	13.3%	15.6%	15.5%	15.6%	15.5%	7%	

Kao i **stopa dugoročne nezaposlenosti** koja varira u minimalnim procentima u odnosu na poslednji izvještaj (a iznosi više od 100% više od predviđene ciljane vrijednosti), i **stopa rasta nezaposlenosti za 2011. godinu ista je kao i prethodne godine 19.7%**, kada je zabilježen njen rast u odnosu na 2009. godinu. Stopa nezaposlenosti porasla je za muškarce, za 0.6% u odnosu na prethodnu godinu, dok se za žene stopa nezaposlenosti smanjila. Tokom **prvih devet mjeseci 2012. godine**, međutim, na tržištu rada uočljiv je blagi trend oporavka koji se ogleda u smanjenju stope nezaposlenosti uz povećanje aktivnosti i zaposlenosti u odnosu na isti

period prethodne godine. Prema podacima Monstata – Anketi o radnoj snazi – u drugom kvartalu 2012. godine stopa nezaposlenosti je smanjena sa 20,7% na 20,0%, a ukupna registrovana zaposlenosti se povećala za 7,5% u odnosu na početak godine.

Imajući u vidu projektovani slabiji rast ekonomskih aktivnost, može se sa sigurnošću pretpostaviti da **neće doći do većeg rasta zaposlenosti**, odnosno da se ciljane vrijednosti indikatora neće ostvariti u predviđenom roku.

b.2. CILJ 2: OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena

Cilj 2 sastoji se iz tri Zadatka i to:

1. Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine;
2. Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine;
3. Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine.

Zadatak 1

indikator	polazna godina	posmatrane vrijednosti									cilj u 2015.
		2003/ 2004.	2004/ 2005.	2005/ 2006.	2006/ 2007.	2007/ 2008.	2008/ 2009.	2009/ 2010.	2010/ 2011.	2011/ 2012.	
Zadatak # 1 – Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. Godine											
1. Stopa upisa	2003.	28,99	28,96	29,05	26,55	30,93	31,12	32,74	35,72	37,04	40%
Dječaci	2003.	29,01	28,61	28,77	26,65	31,14	31,14	33,10	35,53	37,30	
Djevojčice	2003.	28,96	29,34	29,34	26,65	30,71	28,23	32,35	35,94	36,75	

U školskoj 2011/12. godini **predškolskim vaspitanjem** i obrazovanjem bilo je **obuhvaćeno** 14.340 djece, što je za 1.164 djece **više u odnosu na prethodnu školsku godinu**. **Interesovanja roditelja** za upis djece u javne predškolske ustanove **raste**, što nije usklađeno sa raspoloživim prostornim kapacitetima, tako da **postoji problem nedostajućeg prostora za organizovanje rada u predškolskim ustanovama**, posebno u Podgorici, Bijelom Polju, Nikšiću i Baru.

U skladu sa *Strategijom ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010-2015)* i *Akcionim planom*, **prošireni su određeni modeli usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja**. **Odobreni su novi programi**, posebno za rad sa djecom do tri godine i prošireni programi pojedinih aktivnosti za djecu uzrasta od tri do šest godina. Od februara 2012. godine **primjenjuje se novi program za rad sa djecom godinu prije polaska u školu**, namijenjen onima koji nijesu bili obuhvaćeni ni jednim drugim programom predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Do juna 2012. godine 389 djece je pohađalo program pripreme za polazak u školu

po novom programu. U školskoj 2011/12. godini **licencu za rad dobila je još jedna privatna predškolska ustanova**, i postala trinaesta privatna licencirana predškolska ustanova.

Obuhvat djece sa posebnim obrazovnim potrebama, takođe, **raste** i ova djeca se uspješno integrišu sa svojim vršnjacima. U javnim predškolskim ustanovama “Đina Vrbica” u Podgorici i “Dragan Kovačević” u Nikšiću uspješno je **razvijen i pilotiran model Pripremnog vrtića za djecu romske i egipćanske populacije** iz domicilnih, raseljenih i interno raseljenih porodica. Pripremnim vrtićem su obuhvaćena 102 djeteta u Podgorici u naselju Konik i 46-oro djece u Nikšiću, koja do sada nijesu bila obuhvaćena ni jednim vidom predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Planirani cilj obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem od 40% do 2015. godine **realno je da bude ostvaren proširivanjem kapaciteta i realizacijom novih modela usluga i programa** koji su u početnoj fazi realizacije već dali pozitivne rezultate. **Ekonomska kriza može da uspori ostvarivanje ciljeva** u proširivanju kapaciteta predškolskih ustanova i proširivanje planiranih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju i učenike iz najosjetljivijih grupa.

Zadatak 2

indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti									cilj u 2015.
		2003/ 2004.	2004/ 2005.	2005/ 2006.	2006/ 2007.	2007/ 2008.	2008/ 2009.	2009/ 2010.	2010/ 2011.	2011/ 2012.	
Zadatak # 2 – Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. Godine											
2. Stopa upisa	2003.	92,27	93,93	96,51	98,58	99,72	99,25	98,25	97,97	95,90 98,29*	100%
Dječaci	2003.	92,39	93,94	96,84	98,78	99,78	99,87	98,87	98,17	96,04 97,78	
Djevojčice	2003.	92,15	93,91	96,15	98,37	99,65	98,58	97,59	97,76	95,75 98,83	
3. Stopa završetka	2003.	92,25	93,23	96,51	97,49	99,05	98,78	97,89	96,97 99,62	99,13	
Dječaci	2003.	92,47	93,20	96,72	97,79	99,28	99,11	98,57	96,85	-	
Djevojčice	2003.	92,02	93,25	96,29	97,18	98,81	98,43	97,16	97,10	-	

*Napomena: Zbog razlika^x u metodologiji prikupljanja podataka, podaci po evidenciji Ministarstva prosvjete i sporta – MPS (plavi brojevi) razlikuju se od podataka Monstata (crnom bojom istaknuti). Ove školske godine, postignut je dogovor između dvije institucije da svake naredne godine MONSTAT preuzima podatke od MPS-a. Planirano je da se sva poređenja i neslaganja riješe najkasnije do septembra 2013. godine.

U ovom izvještajnom periodu, kao ključni pomak usvojena je *Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja sa Akcionim planom (2012- 2017)* kojom se kroz specifične ciljeve **planiraju zadaci i aktivnosti obuhvata, unapređivanja uslova i usluga za obrazovanje sve djece, posebno djece romske populacije i one koje imaju smetnje u razvoju.**

Razvojem inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja povećava se obuhvat djece sa posebnim obrazovnim potrebama i stvaraju se bolji uslovi za njihovu punu uključenost u redovne škole. U toku je i **transformacija posebnih ustanova** osnovnog i srednjeg obrazovanja za djecu sa smetnjama u razvoju **u resursne centre**. Izrađuju se **novi programi** za djecu sa različitim

smetnjama, pri čemu je autizam, trenutno, prioritet. Takođe, radi se i na **jasnoći procedura eksterne provjere znanja učenika sa posebnim obrazovnim potrebama** u saradnji sa Ispitnim centrom.

Broj romske i egipćanske (RE) djece u osnovnom obrazovanju povećava se iz godine u godinu, tako da se u školskoj 2011/12. godini redovno školovalo 842 učenika RE nacionalnosti. Za učenike RE populacije **obezbjeduju se udžbenici** za prvi, drugi i treći razred osnovne škole. U cilju eliminisanja segregacije učenika iz naselja Kampa Konik (Podgorica), 88 učenika nastavu pohađa u gradskim školama u Podgorici i za njih se obezbjeđuje besplatan prevoz. Kako bi se **baza podataka o djeci RE populacije** učinila dostupnom i funkcionalnom unapređuje se **centralni informacioni sistem (MEIS)**. Definišu se mogućnosti za angažovanje romskih asistenata u osnovnim školama i radi se na opisu njihovih poslova. **Razvijaju se mehanizmi prevencije napuštanja škole za učenike iz najosjetljivijih grupa**. Model smanjenja napuštanja redovnog školovanja pilotira se u šest škola u Podgorici, Nikšiću, Beranama i Tivatu.

Zadatak 3

indikator	polazna godina	posmatrane vrijednosti		cilj u 2015.
	1991.	2003.	2011.	
Zadatak # 3– Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. Godine				
4. Stopa nepismenih <small>xi</small>	5.9	2.35	1,5%	1%

U Crnoj Gori prema popisu iz 2011. godine ima 542 649 lica starosti od 10 i više godina, od toga broja 8.149 je **nepismenih lica**, što čini **1,5%** (najveća stopa nepismenosti zabilježena je u Plavu i Ulcinju). Među nepismenima je **više žena nego muškaraca**, dok je prosječna starost nepismenog lica 62 godine.

Problem opismenjavanja nepismenih lica je što se **uglavnom** radi o **licima koja imaju više od 60 godina života i nijesu zainteresovana** za uključivanje u program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja. Međutim, za sve građane Crne Gore koji su zainteresovani za uključivanje u program opismenjavanja, postoje uslovi u pogledu dostupnosti i besplatnog obrazovanja. Stoga, očekivanja su da će se **do 2015. godine smanjiti stopa nepismenih starijih od 10 godina na 1%**.

b.3. CILJ 3: UNAPRIJEDITI RODNU RAVNOPRAVNOST I POBOLJŠATI POLOŽAJ ŽENA

Cilj 3 sastoji se iz dva Zadatka i to:

1. Ekonomsko osnaživanje žena;
2. Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 1 – Ekonomsko osnaživanje žena^{xii}										
1. Stopa zaposlenosti žena	2004.	28.8	27.6	28.7	34.8	36.1	34.4	33.8	33.7	50.0
2. Stopa nezaposlenosti žena	2004.	33.0	35.5	30.1	20.9	17.9	20.4	20.7	20.0	9.0

Stopa zaposlenosti žena za 2011. iznosila je 33,7%, dok je stopa nezaposlenosti za isti period iznosila 20,0%, što je prikazano i u tabeli Cilja 3. Oscilacije u indikatorima prvog zadatka su neznatne i stoga i zabrinjavajuće, jer oba indikatora pokazuju da se nastavlja dosadašnji trend i da nije za očekivati da će stopa zaposlenosti žena dostići planiranih 50% do 2015. godine, kao ni da će stopa nezaposlenosti žena dostići 9%. Kao jedan od razloga za aktuelno stanje je globalna ekonomska kriza, koja se negativno reflektuje i na privredne tokove u Crnoj Gori. Međutim, realno je očekivati da će se trenutno stanje popraviti u odnosu na 2011. godinu.

Zadatak 2

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti											cilj u 2015.	
		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.		2012.
Zadatak # 2 – Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou^{xiii}														
3. Procenat mjesta koje zauzimaju žene u Skupštini Crne Gore	2001.	10.39	10.39	10.67	10.67	13.33	9.88	11.11	11.11	11.11	11.11	11.11	13.5 17.2 ^{xiv}	30.0
4. Udio žena među ministrima/kama u Vladi Crne Gore (%)	2001.	0.0	0.0	12.5	12.5	12.5	12.5	0.0	0.0	5.8	5.8	5.8	11.7 ^{xv} 13.7	30.0
5. Udio žena među gradonačelnicima/cama (%)	2001.	0.0	9.5	14.2	9.5	9.5	9.5	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	30.0
6. Udio žena među odbornicima/ama u skupštinama opština (%)	2001.	6.3	8.9	8.9	8.9	8.9	8.9	11.3	11.3	12.7	13.8	13.8	14.2	30.0

Ciljane vrijednosti za sve navedene indikatore u ovom Zadatku vrlo je vjerovatno da neće biti dostignute, iako se očekuje da će u narednom periodu taj procenat značajno porasti upravo kao rezultat usvajanja izmjena i dopuna Zakona o izboru odbornika i poslanika i uvođenja Odredbe kojom se propisuje najmanje 30% manje zastupljenog pola na izbornim listama.

U Crnoj Gori je **uspostavljen institucionalni i zakonodavni okvir** kada je u pitanju ostvarivanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena. Međutim, praksa pokazuje da **žene nijesu ravnopravne sa muškarcima u mnogim oblastima života i rada**, što je najvidljivije u oblastima *ekonomskog osnaživanja žena i njihovog učešća u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou.*

U cilju ekonomskog i političkog osnaživanja žena u saradnji Odjeljenja za rodnu ravnopravnost i UNDP-ja sprovodi se *IPA program za rodnu ravnopravnost*, kao trogodišnji projekat, koji će najvjerojatnije dovesti i do prevazilaženja problema u realizaciji Cilja 3. U tom smislu, u saradnji Odjeljenja za rodnu ravnopravnost i Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja izrađuje se i poseban program koji će omogućiti ekonomsko osnaživanje, veće prihode i uslove života za ovu populaciju.

U skladu sa Programom rada Vlade za 2012. godinu, januara 2013. godine usvojen je novi *Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2013-2017*, koji kao posebne oblasti adresira **ekonomsko osnaživanje žena i povećanje učešća žena na mjestima odlučivanja**. Kroz ovaj Plan definisane su konkretne mjere i aktivnosti, nosioci odgovornosti, rokovi i indikatori, kako bi se postigao navedeni cilj, i pratila njegova implementacija.

Globalna **ekonomska kriza** (koja utiče na stopu zaposlenosti kako muškaraca tako i žena) **je ključni izazov u sprovođenju Zadatka 1**, dok su **najvažniji izazovi u sprovođenju Zadatka 2** dosledna **primjena zakonske regulative i eliminacija stereotipa i predrasuda vezano za učešće žena u javnom životu.**

Opšta ocjena je da **Cilj 3 neće biti dostignut do 2015. godine**, međutim, **doći će do unaprjeđenja stanja u oblasti ekonomskog i političkog osnaživanja žena.**

b.4.CILJ 4: SMANJENJE STOPE SMRTNOSTI DJECE

Cilj 4 sastoji se iz tri Zadatka i to:

1. Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece;
2. Imunizacija sve djece do godinu dana starosti;
3. Smanjiti smrtnost djece od 0 – 4 godine uzrokovane nezgodama.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 1 – Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece										
1.Stopa mortaliteta odojčadi (na 1000 živorođene)	2004.	7,8	9,5	11,0	7,4	7,5	5,67 5,7 ^{xvii}	6,7	4,4	7‰

djece) ^{xvi}											
2. Stopa mortaliteta djece do pet godina starosti (na 1000 živorodne djece) ^{xviii}	2004.	9,5	11,1	12,1	8,7	8,2	6,0	7,5	5,7	8‰	

I u ovom izvještajnom periodu važi konstatacija da je planirani cilj za 2015. godinu i u **2011. godini ostvaren. Oscilacije vrijednosti ovog pokazatelja rezultat su fenomena malih brojki** (male promjene u smrtnosti djece navedene starosti, značajno mijenjaju vrijednost indikatora). U dosadašnjem periodu Crna Gora je ostvarila ciljeve vezane za smanjenje stope mortaliteta, koje su definisane u Politici dostizanja zdravlja za sve *Svjetske zdravstvene organizacije (WHO)* i u *Strategiji razvoja zdravstva do 2015. godine*.

I pored toga, **vrlo je značajno i dalje raditi na unapređenju vrijednosti ovog pokazatelja, kao i smanjivati stopu ispod planirane vrijednosti** u cilju približavanja vrijednosti stope razvijenih zemalja.

Zadatak 2

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti								cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Zadatak # 2 – Imunizacija sve djece do godinu dana starosti										
3. Udio jednogodišnjaka vakcinisanih protiv boginja ^{xix}	2004.	91,7	90,3	91,8	91,6	89,5	93,5 85,9 ^{xx}	90,0	90,7	95%
4. Udio djece vakcinisane sa BCG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitisa B ^{xxi}	2004.									
BCG		97,6	98	98,4	98,2	98,1	95,0	95,3	97,1	100%
DTP		95,1	94,6	92,8	93,1	96,1	83,6	93,7	94,7	97%
OPV		95,0	94,6	92,9	93,2	96,1	91,5	93,1	94,7	97%
Hepatitis B		91,3	91,4	92,5	91,6	94,8	87,3	90,3	91,1	97%

Prateći trend kretanja vrijednosti indikatora kojima se prati realizacija indikatora vezanih **za obuhvat imunizacijama, može se očekivati dostizanje zacrtanih vrijednosti** do 2015. godine **uz ulaganje dodatnih napora** cijelog zdravstvenog sistema Crne Gore. Ono što je ukazano u prethodnom izvještajnom periodu, a što je uslovalo promjene u vrijednostima indikatora obuhvata svih vrsta vakcina je **elektronsko evidentiranje**, koje je **omogućilo precizno registrovanje sve novorođene i vakcinisane djece**.

Adekvatan monitoring broja izvršenih vakcinacija, **sistem stimulacije realizatora aktivnosti** na nivou ciljanih vrijednosti, kao i **edukacija stanovništva o značaju sprovođenja ove mjere prevencije**, predstavljaju mjere kojima sistem zdravstva nastoji da poboljša vrijednost ovog pokazatelja. Na terenu se svakodnevno vrše revizije **vakcinalnih kartona djece i sprovede dopunske imunizacije aktivnosti**, kako bi se vakcinacije sve djece, koja su eventualno „propuštena” da budu vakcinisana sa svojom generacijom, sprovele u potpunosti.

Važna napomena je da je **obuhvat na nivou države među djecom koja imaju izabranog ljekara znatno veći u odnosu na djecu koja još uvijek nemaju izabrane ljekare**. S tim u vezi, uskoro će se **uz pomoć informacionog sistema domova zdravlja, izvršiti kompletna retrogradna analiza obuhvata imunizacijama za period od 2000. godine**, stoga, za očekivati je da vrijednosti posmatranih indikatora u odnosu na sprovedene aktivnosti na terenu u proteklom periodu, budu i veće.

Ono što takođe treba napomenuti je preporuke Svjetske zdravstvene organizacije da se ciljana vrijednost za obuhvat vakcinisane djece sa BCG smanji sa 100% na 98%, a za DTP, OPV i vakcine protiv Hepatitisa B smanji sa 97% na 95%.

Zadatak 3

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti						cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	
Zadatak # 3 – Smanjiti smrtnost djece od 0 – 4 godine uzrokovane nezgodama								
5. Broj nesrećnih slučajeva djece 0–4 godine sa smrtnim ishodom na ukupnu populaciju ^{xxii}	2004.	2	2	2	3	1	0	<2

Kao što se iz priložene tabele vidi, a što je prikazano i u prethodnom godišnjem Izvještaju, **u 2009. godini zadatak je postignut**. Međutim, od 2010. godine, shodno Zakonu o matičnim registrima, podaci o smrtnosti nisu dostupni zbog promjene u registrovanju podataka, tako da za period od 2010. godine do danas više nije moguće pratiti ovaj indikator, što predstavlja veoma značajno ograničenje i što treba u narednom periodu korigovati.

b.5. CILJ 5: UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE MAJKI

Cilj 5 čini jedan zadatak, i to *Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki*.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak I Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti						cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	
Zadatak # 1 – Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki								
1.Stopa smrtnosti majki na 100 000 živorođene djece ^{xxiii}	2004.	0	0	0	12.76	0	0	10‰

2. Procenat porođaja kojima je prisustvovalo kvalifikovano medicinsko osoblje	2004.	99.6	99.9	100	100	100	100	100%
---	-------	------	------	-----	-----	-----	-----	------

Isti problem prestanka praćenja indikatora zbog promjene u registrowanju podataka postoji za ovaj Cilj kao i u Zadatku 3 Cilja 4. Dok je bilo moguće praćenje podataka, kao što je navedeno i u prethodnom izvještaju, u 2008. i 2009. godini nije evidentirana ni jedna umrla žena usled trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda i svaka se porođala u prisustvu kvalifikovanog medicinskog osoblja. Tada su napravljene procjene da će **planirani cilj za 2015. godinu koji je već tada ostvaren se i održavati**. Međutim, kako podaci više nisu dostupni, više nije moguće pratiti ova dva indikatora.

Za naredni period će se omogućiti praćenje pokazatelja obuhvata žena u savjetovalištim za reproduktivno zdravlje žena i smatra se da će ove aktivnosti značajno unaprijediti zdravlje budućih majki. Pored toga, definisana *Strategija očuvanja i unapređenja reproduktivnog zdravlja (septembar 2005. godine)* precizirala je aktivnosti čije će **sprovedenje obezbijediti dostizanje i održavanje planiranih ciljeva na adekvatnom nivou**.

Indikator koji bi se u budućnosti mogao pratiti, a koji će uticati na unapređenje reproduktivnog zdravlja majki je „Procenat žena koje su obuhvaćene aktivnostima savjetovališta za reproduktivno zdravlje, odnosno programom Škole za trudnice.“ Na ovaj način bi se **promovisale i dalje razvijale aktivnosti savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja**, koji su otpočeli sa radom u 2009. godini. Trenutno u Crnoj Gori usluge pruža 18 savjetovališta za reproduktivno zdravlje, preliminarni podaci pokazuju da je veliki broj žena obuhvaćen ovim aktivnostima i da su zadovoljne pruženim uslugama u savjetovalištim.

b.6. CILJ 6 BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI

Cilj 6 sastoji se iz tri Zadatka i to:

1. Zadržati nisku stopu prevalencije HIV/AIDS-a (između 0,01 – 0,02);
2. Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine;
3. Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti									cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 1 – Zadržati nisku stopu prevalencije ^{xxiv} HIV/AIDS-a (između 0,01 – 0,02)											

1. a. Stopa novoregistrovanih HIV slučajeva na 100000 stanovnika	2004	0,15	1,07	0,61	0,92	0,92	0,95 1,24 ^{xxvi}	1,24	1,13	0,97	< 1
b. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS na 100000 stanovnika ^{xxv}	2004.	0,3	1,37	1,07	1,38	1,38	2,16	2,16	1,45	2,1	
2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV na 1000 stanovnika	2004.- 2005. ^{xxvii}	0,03 ^{xxviii} -	0,03 0,16	0,03 0,25	0,03 0,39	0,04 0,68	1,16 1,14	1,36	2,1	1,5	1

Cilj *Predloga Nacionalne strategije za borbu protiv HIV/AIDS u Crnoj Gori (2010–2014)* jeste **održati status zemlje s niskom prevalencom HIV/AIDS infekcije, obezbijediti univerzalan pristup HIV prevenciji i liječenju i poboljšati kvalitet života osoba koje žive sa HIV/AIDS-om** kroz koordinisani multisektorski dogovor. Međutim, na osnovu dobijenih podataka za **pokazatelj 1, može se zaključiti da cilj nije ostvaren**, kao i da je vrijednost indikatora za 2012. godinu u odnosu na prethodne godine značajno veća.

U slučaju drugog indikatora - *Stopa dobrovoljno testiranih na HIV*, **Zadatak 1 je ostvaren**, jer je vrijednost testiranih na 1000 stanovnika veća od 1. U tabelarnom prikazu je navedena samo stopa testiranih u savjetovalištim, međutim stopa ukupno testiranih, koja se odnosi na broj testiranih svim zdravstvenim ustanovama, uključujući i sve transfuziološke jedinice iznosila je 35,6 na 1000 stanovnika Crne Gore. Takođe iz tabelarnog prikaza je i evidentan **pad stope testiranih u 2012. godini u odnosu na 2011. godinu**, što je **rezultat nedostatka brzih testova** namjenjenih za korisnike testiranja. U odnosu na vrijednost stope testiranja na HIV, Crna Gora se svrstava među najniže rangirane zemlje u Evropi.

Zadatak 2

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti									
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	cilj u 2015.
Zadatak # 2 – Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. Godine											
3. Stopa novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100000 stanovnika ^{xxix}	2004.	26,7	27,4	27,3	24,5	20,7	19,6	19,0	19,1	15,8	< 20

4. Procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze ^{xxx}	2004. 2005.	-	2,0 4,5 1,77	3,1 3,0 3,48	2,3 2,3 4,32	1,5 4,40	0,83 2,5 3,33	0,81 2,58 3,44	3,36	3,06 ^{xxxii}	<1
5. Stopa smrtnosti od tuberkuloze na 100000 stanovnika ^{xxxii}	2004	0,97 ^{xxxiii}	0,48 0,32	0,97 1,28	1,11 1,12	0,31 1,43	0,15 1,26	1,4 0,80	1,61	0,96 ^{xxxiv} (preliminarni podaci)	<0,5

Planirani cilj u 2012. godini za 2015. godinu je djelimično ostvaren, što je evidentno na osnovu prikazanih vrijednosti indikatora Zadatka 2 u tabeli.

S obzirom na to da je primjenom prethodnog petogodišnjeg *Programa kontrole tuberkuloze* **incidenca** (Stopa novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100000 stanovnika) **smanjena na < 20/100000**, cilj nove Strategije (za period 2012-2016) je dalje značajno smanjenje incidence bolesti do 2015. godine u iznosu od < 15/100000. Takođe, cilj je i smanjiti procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze na vrijednost manju od 1, imajući u vidu da je za 2010. godinu ovaj broj 0,81 i da je ovaj cilj već dostignut.

Za 2004. godinu ne postoje podaci o stopi smrtnosti od tuberkuloze u novom sistemu prijavljivanja i registraciji, kao ni ishodi liječenja. Od 2005. godine Crna Gora prvi put samostalno prikazuje podatke na osnovu individualnih prijavi/ odjava tuberkuloze bolesnika sa ishodom liječenja, dok su do tada podaci prikazivani zajedno sa Republikom Srbijom. **Zbog toga je u ovoj godini postotak MDR slučajeva nešto veći, a stopa smrtnosti varira prema izvještajnoj godini i uključuje pacijente umrle od tuberkuloze kao i pacijente umrle od druge bolesti u toku liječenja tuberkuloze** (npr. od koronarne, obstruktivne... bolesti)^{xxxv}.

Sistem zdravstvene službe je kroz mrežu ATD dispanzera, povezanih sa Specijalnom bolnicom za plućne bolesti u Brezoviku, u kojoj se sprovodi najsavremenija dijagnostika i liječenje, **postavio osnove relevantnog odnosa prema ovoj bolesti**. Komisija za prevenciju tuberkuloze definisala je nacionalni *Program za prevenciju tuberkuloze*, koji se realizuje i uz podršku Global fonda GF, s uključivanjem svih relevantnih elemenata i djelovanja po svim segmentima kako bi se tuberkuloza prevenirala i kontrolisala.

Socio-ekonomske prilike su značajan faktor rizika za rast tendencije broja oboljelih od tuberkuloze. Takođe i **nedostatak kontinuiranog snabdijevanja multirezistentne terapije je identifikovan kao osnovni problem u dostizanju zacrtanih ciljeva**, koji će zdravstveni sistem, a koji je koncipiran i usmjeren ka adekvatnom tretmanu tuberkuloze, nastojati da prevaziđe na najprihvatljiviji način po korisnike.

Zadatak 3

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti						
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	cilj u 2015.

Zadatak # 3 – Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine								
6. Stopa smrtnosti od bolesti sistema krvotoka (na 100 000 stanovnika) ^{xxxvi}	2004.	479,61	499,35	548,38	532,78	490,61	509,23	< 400
7. Stopa smrtnosti od malignih tumora (na 100 000 stanovnika) ^{xxxvii}	2004.	157,11	166,01	157,60	150,6	146,30	141,08	< 100

Kao što je konstatovano u prethodnom Izvještaju **bolesti sistema krvotoka i maligni tumori su vodeći i sve značajniji uzroci smrtnosti i obolijevanja stanovništva u Crnoj Gori**, pa se na osnovu ove stope smrtnosti uočavila blaga tendencija rasta broja umrlih od ovih oboljenja već u 2009. godini. **Kako se od 2010. godine ne vrše mjerenja za indikatore o umiranju prema navedenim tabelarnim uzrocima smrti** (zbog prethodno navedenih promjena u odrednicama Zakona o matičnim registrima), **za ovaj zadatak ne može da se da ocjena o stepenu realizovanosti.**

b.7. CILJ 7 OBEZBIJEDITI ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

Cilj 7 sastoji se iz dva Zadatka i to:

1. Integrisati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa;
2. Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

indikator	pola zna godi na	posmatrane vrijednosti															cilj u 2015.
		1990	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Zadatak # 1 – Integrisati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa																	
1. Udio površina zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta (%)	2003					7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	9,04	9,04	9,04	9,04	10%
2. Udio morskih ekosistema u ukupno	2009												0	0	0	0	3%

zaštićenoj površini radi očuvanja biološkog diverziteta																		
3. Udio zemljišta pokrivenog šumama (šume i šumsko zemljište)	2003							54 %		54%			54%	54%	69,7 %			54%
4. Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici	2007									75	86	45	49	52	18			0 ^{xxxviii}
5. Antropogene emisije GHG gasova preračunate na ekvivalentni ugljen-dioksida po glavi stanovnika [t CO2 eq/stanovniku]	1990	7,7				7,2							5,9	6,5 ^{xxxix}			2015	2020
																	5,6	5,7
6. a. Energetski intenzitet (GIC/GDP)	2003			904,0	700,7		674,8	621,4	558,2	487,9	377,5	315,3	282,9					262.22
Energetski intenzitet (GIC/GDP) ^{xl}				903,35	700,71	735,91	674,71	621,10	494,95	472,96	363,67	356,78	279,88	316,39				262.22
6. b. Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE/ ukupna potrošnja energije)	2005	23.89	26.96	23.29	25.5		23.11	30.33	25.72	24.44	19.58	22.18	26.21					27.72
Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE/ ukupna potrošnja energije) ^{xli}				17,48	20,41	13,08	17,80	23,61	23,23	19,80	16,33	17,02	26,35	29,08				27.72
7. Stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela	2000			24,8 %								47,5 %					2015	2020
																	15%	10%

Indikator 1: U okviru projekta *Jačanje sistema održivosti zaštićenih područja* urađeni su nacrti Studije zaštite za uspostavljanje regionalnog parka *Komovi* i Studije zaštite za uspostavljanje regionalnog parka *Piva* i Predlog studije za reviziju granica NP „Durmitor“. Shodno pomenutim studijama **proglašanje regionalnih parkova u predloženim granicama i izmjena granica NP „Durmitor“ će gotovo dostići pomenuti cilj.** Proglašanje Regionalnih parkova je planirano za kraj 2013 - početak 2014. godine, a izmjena granica NP „Durmitor“ do kraja 2013. godine.

Međutim, na osnovu predviđenih aktivnosti i uz prevazilaženje izazova, u narednom periodu može se reći **da će ciljana vrijednost biti ostvarena do 2014. godine.**

Obrađivač je dostavio Ministarstvu održivog razvoja i turizma nacrt inovirane Stručne podloge - Studije izvodljivosti za reviziju granica Nacionalnog parka „Durmitor“ u decembru 2012. godine. U februaru 2013. godine Ministarstvo održivog razvoja i turizma će, u skladu sa

Uredbom o postupku i načinu sprovođenja javne rasprave u pripremi zakona ("Službeni list Crne Gore", broj 12/12), raspisalo **poziv na konsultacije zainteresovane javnosti povodom Inovirane stručne podloge–Studija izvodljivosti za reviziju granica Nacionalnog parka „Durmitor“**. Nakon toga, biće raspisan poziv za javnu raspravu koja će trajati 40 dana.

Indikator 2: U okviru saradnje sa italijanskim Ministarstvom životne sredine kopna i mora **nastavljen je projekat** „Pilot projekat uspostavljanja prvog marinskog zaštićenog područja (MPA) u Crnoj Gori“ u okviru kojeg su obavljena istraživanja biodiverziteta podmorja, na odabranim lokalitetima u cilju identifikacije lokacije za buduća marinska zaštićena područja, i **pripremljena studija izvodljivosti za proglašenje marinskog zaštićenog područja na lokaciji „Katiči“**. U toku 2012. godine radilo se i na analizi pravno-administrativnog okvira za proglašenje i uspostavljanje MPA, kao i na obezbjeđivanju finansijske podrške za nastavak projekta. **Glavni izazov** za ostvarivanje ovog indikatora je **uspostavljanje upravljačke strukture zaštićenim područjem**.

Indikator 3: U preliminarnim rezultatima *Prve Nacionalne inventure šuma u Crnoj Gori* udio zemljišta pokrivenog šumama (šuma i šumsko zemljište) je 69,7%, od čega **na šumu otpada 59.9%**, a na šumsko zemljište 9.8 % od ukupne površine Crne Gore, **što ukazuje da je zacrtana vrijednost već ostvarena^{xliii}**. Započete su aktivnosti na izradi *Nacionalne strategije razvoja šuma i šumarstva u Crnoj Gori*.

Glavni izazovi u održavanju trenutnog stanja od 69,7% što ukupno čini šume i šumsko zemljište, su **izrada planske dokumentacije, postizanje optimalnog stanja i praćenje indikatora održivog gazdovanja šumama**.

Indikator 4: Tokom 2012. godine na automatskoj stacionarnoj stanici za praćenje kvaliteta vazduha u Podgorici (UT) izvršeno je 365 validnih mjerenja. Na osnovu mjerenja evidentirano je 79 prekoračenja granične vrijednosti i **18 prekoračenja granice tolerancije za PM10 čestice**, što znači da u 2012. godini u Podgorici nije bilo prekoračenja. Važno je napomenuti da je granica tolerancije za 2013. godinu smanjena za utvrđeni procenat tako da granična vrijednost iznosi 83 µg/m³ i da se bez preduzimanja mjera za smanjenje zagađenja sa daljim smanjivanjem granice tolerancije umjesto smanjenja broja prekoračenja može očekivati povećanje njihovog broja.

Nacionalnom strategijom za upravljanje kvalitetom vazduha i Akcionim planom zaštite vazduha koja je donešena februara 2013. godine, napraviće se prvi pomak u rješavanju problema prekoračenja koncentracije PM 10 čestica. Ohrabruje i činjenica da je u Željezari Nikšić instalirana nova oprema za smanjenje zagađenja vazduha.

Indikator 5: U skladu sa metodologijom izrade nacionalnih inventara emisija GHG gasova podaci za 2011. godinu obrađuju se tokom 2013. godine.

Emisije CO₂ekv (emisije CO₂, CH₄ i N₂O) u 2010. godini su iznosile 4036742.63 tona, gdje za obračun nijesu uzete u obzir emisije sintetičkih gasova. Prema podacima MONSTAT-a, Crna Gora je **2010. godine imala 618757 stanovnika** tako da je **emisija CO₂ekv/g. stanovnika iznosila 6,5 tona**.

Indikator 6: Jedan od izazova identifikovanih u Prvom izvještaju o realizaciji Milenijumskih ciljeva, a vezano za cilj 7 ticao se otežanog praćenja energetskeg intenziteta usljed nepouzdanosti i nekompletnosti energetskeg bilansa. Međutim, u prethodnom periodu (2011-2012) sproveden je projekat ODA bilateralne pomoći Republike Slovenije, u saradnji sa Energetskim Institutom Hrvoje Požar čiji je glavni cilj usaglašavanje nacionalne metodologije sa praksom EUROSTAT-a i poboljšanje postojećih bilansa u skladu sa EU praksom i metodologijom. Time se može očekivati da će **podaci za energetske intenzitet u prethodnom periodu, kao i procjene za godine 2012, 2015 i 2020 biti poboljšani i mjerodavniji već od narednog Izvještaja.**

Energetski sektor u Crnoj Gori karakteriše visok energetske intenzitet u poređenju sa članicama EU i nekim razvijenim zemljama, što je, u suštini, posljedica visokog nivoa potrošnje industrije aluminijuma i čelika. U 2003. godini, **energetske intenzivnost bruto potrošnje električne energije** iznosila je 2.955 kWh/1000 US\$ što je **8,5 puta više od vrijednosti u EU-15, a više od skoro svih zemalja u regiji. Intenzivnost ukupno utrošene energije u Crnoj Gori iznosi 1.908 kilograma ekvivalenta nafte/US\$ 2000 (BDP), što je 5,6 puta više od prosjeka u EU-15.**

Učešće KAP-a u energetske intenzitetu je izazov koji predstavlja jedno od najkompleksnijih i gorućih pitanja u domenu kretanja i razvoja crnogorske privrede i njegovo **rješavanje** predstavlja rezultat budućeg zajedničkog angažovanja nacionalne vlasti, finansijskih institucija i partnera iz privatnog sektora, koje je nemoguće procijeniti u trenutnoj situaciji.

U prethodnom periodu **stabilizovan je okvir za implementaciju mjera energetske efikasnosti (EE)^{xliiii}**. Usvajanje metodologija procjene energetskeg ušteda, koristeći i *top-down* i *bottom-up* pristup, prema preporukama EU i Energetske zajednice tokom 2011. godine, stvoren je još jedan mehanizam obezbjeđenja sigurnosti i pouzdanosti statističkih podataka i mjerenja stvarnog učinka implementacije mjera EE. Godišnja istraživanja javnog mnjenja ukazuju na **kontinuiran rast svijesti o EE i implemenitranim individualnim mjerama na mikro nivou.**

Predviđena dinamika dostizanja nacionalnog cilja udjela obnovljivih izvora energije određena je na osnovu postojećih podataka. Međutim, Crna Gora je trenutno u pregovorima sa Sekretarijatom Energetske zajednice **o definisanju nacionalnog cilja udjela obnovljivih izvora energije** u skladu sa *Direktivom 2009/28/EC* o promociji obnovljivih izvora energije. Stoga, nakon definisanja nacionalnog cilja i usvajanja istog od strane Vlade Crne Gore, a u skladu sa *Zakonom o energetici* usvojiće se i *Program razvoja i korišćenja obnovljivih izvora energije* koji definiše dinamiku razvoja obnovljivih izvora energije i načina dostizanja definisanog nacionalnog cilja do 2020. godine.

Tako da **ranije dostavljeni podaci predstavljaju trenutno najbolju procjenu**, imajući u vidu **da će se isti definisanjem i usvajanjem nacionalnog cilja mijenjati u ambicioznije ciljeve.**

Indikator 7: Ne postoje mjerenja za ovaj indikator kao ni zadužena institucija za njegovo praćenje.

Zadatak 2

indikatori	pola zna godina	posmatrane vrijednosti														cilj u 2015.
		1990	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Zadatak # 2 - Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima																
8. Smanjiti gubitak na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima	1998		36-80%						35-85%	33-84%	30-83%	30-77%	30-77%	30-77%	32-72%	30%
9. Procenat priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima	2005								60%	60,5%	61%	63%	65%	65%	65,5%	85%
10. Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalnim propisima	2005								10%	11%	15%	17%	18%	18%	18%	60%

Indikator 8: Prema podacima za 2011. godinu, gubici u vodovodnim sistemima opština u Crnoj Gori kreću se u procentu od 14% u Plavu do 80% na Cetinju. Visoki gubici zabilježeni su još u opštini Herceg Novi (72%), Rožaje (70%), Bar (69%), Pljevlja (63%), Kolašin (61%) i Kotor (55%). U ostalim opštinama gubici u vodovodnim sistemima kreću se ispod 50%.

Usljed investicionih aktivnosti u nekim od opština, naročito na Crnogorskom primorju, **gubici su smanjeni**. Planiranim i započetim investicionim aktivnostima na rekonstrukciji i proširenju vodovodne mreže u većini opština u Crnoj Gori **procenat gubitaka u vodovodnim sistemima će biti smanjen**, ali je procjena da će **za postizanje navedenog Cilja** (svodenje gubitaka na 30%), zbog velikih investicionih sredstava koje zahtijeva realizacija projekata u oblasti vodosnabdijevanja, biti **potrebno duže vrijeme od navedenog**.

Indikator 9: Ciljem je predviđeno da procenat priključenosti stanovništva koje živi u urbanim naseljima na kanalizacionu mrežu u 2015. godini iznosi 85%. U većini opština u Crnoj Gori u toku su aktivnosti na rekonstrukciji i proširenju kanalizacionih sistema za otpadne vode:

- sredinom 2012. godine **završena** je I faza izgradnje kanalizacionog sistema u Nikšiću;
- **u toku su radovi** na izgradnji III faze kanalizacionog sistema u Tivtu i Kotoru;
- **ugovoreni su radovi** za izgradnju kanalizacione mreže u Herceg Novom;
- pripremljena je tenderska dokumentacija i **do kraja jula biće objavljen tender** za izgradnju kanalizacione mreže u Baru;
- **urađena je tenderska dokumentacija** za izgradnju glavnog kolektora fekalne kanalizacije u Pljevljima i tenderska dokumentacija za izgradnju kanalizacione mreže u Danilovgradu;
- **u toku su aktivnosti** vezane za izradu projektne dokumentacije za izgradnju kanalizacione mreže u Podgorici, Rožaju, Žabljaku i Ulcniju.

Prema sadašnjem stanju projekata kao i na osnovu aktivnosti koje se realizuju, **definisani ciljevi bi trebalo da budu postignuti do 2016/2017. godine**.

Indikator 10: U Crnoj Gori **jedino Glavni grad Podgorica i opština Mojkovac imaju izgrađena postrojenja za prečišćavanje fekalnih otpadnih voda (PPOV)**. U većini ostalih opština u toku su aktivnosti vezane za izgradnju ovih postrojenja.

- **započele su aktivnosti** na izgradnji PPOV u Nikšiću;
- **ugovoreni su radovi** za izgradnju PPOV u Herceg Novom;
- **pripremljena je tenderska dokumentacija** i do kraja jula biće objavljen tender za izgradnju PPOV u Baru;
- **urađena je tenderska dokumentacija** za izgradnju zajedničkog PPOV za prečišćavanje otpadnih voda za opštine Kotor i Tivat;
- **urađena je tenderska dokumentacija** za izgradnju PPOV u Pljevljima;
- **u toku je izrada projektne dokumentacije** za izgradnju PPOV u Podgorici (novo postrojenje), Cetinju, Plavu, Bijelom Polju, Beranama, Rožaju, Plužinama i Žabljaku.

Takođe, na osnovu projekata i aktivnosti koje se realizuju u okviru indikatora 10 cilja 7, **postoji velika vjerovatnoća da će zacrtane vrijednosti cilja biti postignute u predviđenom roku.**

Glavne izazove u realizaciji ovog seta indikatora predstavljaju:

- izrada **kvalitetne projektne dokumentacije** i njena revizija;
- **obezbjeđenje prostorno-planskih pretpostavki** za realizaciju projekta i rješavanje imovinsko pravnih pitanja (u nadležnosti jedinica lokalne samouprave);
- **obezbjeđenje što većeg učešća grantova** u finansiranju projekata radi njihove bolje održivosti.

b.8. CILJ 8 OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ

Kao što je navedeno i u Srednjeročnom izvještaju o Milenijumskim razvojnim ciljevima, Cilj 8 se prati kroz dvije oblasti i to:

1. Koordinaciju međunarodne donatorske pomoći i
2. Razvoj i primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija.

Koordinacija međunarodne donatorske pomoći

Crna Gora kao zemlja sa statusom kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, sve više koristi određene programe i fondove Evropske komisije, tako da **najveću pomoć dobija kroz IPA fondove**. Proces decentralizacije upravljanja I i II komponentom IPA fondova je u završnoj fazi i akreditacijski paket je poslat Evropskoj komisiji (EK). Sve neophodne institucionalne strukture su uspostavljene i upoznate sa procedurama koje će važiti u decentralizovanom sistemu.

U okviru I komponente za programe IPA 2007-2013 Evropska komisija je kroz 96 nacionalnih projekata odobrila 152.245.105 € bespovratne finansijske podrške. Za iste projekte Crna Gora je u vidu nacionalnog kofinansiranja izdvojila 93.099.207 €. To u ukupnom iznosu čini projekte u vrijednosti od 245.344.313 € na nivou svih sedam programskih godina finansijske perspektive EU 2007-2013. **Za 19 projekata iz programa IPA 2011 dodijeljeno je 26.493.599 €.**

Crna Gora za period od 2011. do kraja 2012. godine bilježi novčani priliv zvanične razvojne pomoći kroz II komponentu IPA fondova od 9.253.166,71 eura. Prema donatorima priliv razvojne pomoći je:

- Prekogranični program Albanija – Crna Gora: 11 projekata (dodijeljena sredstva EU – 1.033.854,54 eura);
- Prekogranični program BiH – Crna Gora: 9 projekata (dodijeljena sredstva EU – 915.593,74 eura);
- Prekogranični program Srbija – Crna Gora: 15 projekata (dodijeljena sredstva EU – 1.854.221,48 eura);
- Program Jugoistočna Evropa: 8 projekata (dodijeljena sredstva EU – 676.818,98 eura);
- Jadranski program: 17 projekata (dodijeljena sredstva EU – 3.980.723,97 eura);
- Sredstva tehničke podrške: 5 projekata (791.954 eura);
- Ukupno sredstva EU: 9.253.166,71 eura.

Svi projekti u okviru projekcija IPA fondova **se sprovode u skladu s potpisanim ugovorima i ugovornim obavezama, kao i predviđenim planom aktivnosti**. Svi programi prekogranične i transnacionalne saradnje u kojima Crna Gora učestvuje (izuzev programa Kosovo – Crna Gora) su programirani za sredstva IPA 2007-2013 i počeli su sa sprovođenjem u toku 2007. godine. Program Kosovo – Crna Gora je programiran za sredstva IPA 2011-2013 i počelo se sa sprovođenjem u toku 2012. godine. U toku 2013. godine očekuje se programiranje prekograničnih i transnacionalnih programa za period 2014-2020. godine.

Crna Gora u okviru IPA komponente II aktivno učestvuje kako u bilateralnim programima sa zemljama susjedima, tako i u programima sa zemljama članicama EU i po pravilima za korišćenje fondova EU. Kroz sprovođenje zajedničkih prekograničnih i transnacionalnih projekata, ostvaruju se regionalna i transnacionalna partnerstva, rješavaju zajednički izazovi i jačaju kapaciteti svih uključenih institucija. Ovim se doprinosi ostvarenju CILJA 8, kojem će se, zbog njegove prirode, težiti i nakon 2015. godine. Neophodne strukture i procedure za funkcionisanje sistema Decentralizovanog upravljanja IPA komponentom II su uspostavljene. U narednom periodu se očekuje akreditacija ovog sistema. **Ključni izazov** će predstavljati **funkcionisanje svih uspostavljenih struktura**, u cilju efikasnog korišćenja dostupnih IPA fondova.

Razvoj i primjena informaciono-komunikacionih tehnologija

Prema poslednjim istraživanjima, Crna Gora je **na prvom mjestu u odnosu na zemlje regiona** (BiH, Srbija, Albanija, Hrvatska, Makedonija) **po penetraciji mobilnih pretplatnika, penetraciji mobilnog širokopojasnog pristupa i ukupnog širokopojasnog pristupa**.

Shodno obavezi da obrada i prikaz podataka statističkih istraživanja budu u skladu sa evropskim standardima, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije je, u saradnji sa Zavodom za statistiku Crne Gore, realizovalo **istraživanje o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija u Crnoj Gori**^{xliv}, sa ciljem da se dobiju podaci o zastupljenosti i korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija od strane domaćinstava i pojedinaca, kao i preduzeća.

Procenat lica koji su u 2012. godini u poslednja 3 meseca koristili računar iznosi 58,8%, dok procenat onih koji nikada nijesu koristili računar iznosi 34,2%. Što se tiče korišćenja Interneta, 56,8% lica je izjavilo da je koristilo Internet u poslednja 3 meseca, pri čemu 80,8% njih Internet je koristilo svakog dana ili skoro svakog dana, 16,0% lica je koristilo Internet najmanje jednom nedeljno. **Evidentan je rast broja lica koja su koristila računar i Internet u odnosu na 2011. godinu**, i to: procenat lica koja su koristila računar u poslednja 3 meseca se povećao za 10,9%, dok se procenat lica koja su koristila Internet u poslednja 3 meseca povećao za 10,3%.

Internet penetracija u Crnoj Gori, prema zvaničnim podacima **iznosi približno 56,8%**. U Crnoj Gori **izvršena je 100% digitalizacija fiksnih priključaka**, od toga 86,82% priključaka čine fizička lica, dok 13,18% čine pravna lica. Sa druge strane, **penetracija mobilne telefonije iznosi 159,81%**.

Procenat domaćinstava koja su koristila širokopojasnu Internet konekciju u 2011. godini iznosio je 33.9, dok je procenat domaćinstava sa konekcijom ovog tipa u 2012. godini iznosio 46.4%. Što se tiče elektronske trgovine u 2011. godini 10.2% fizičkih lica koji su korisnici interneta izjavilo je da je kupilo ili naručilo robu ili usluge putem Interneta, a u 2012. godini taj procenat je uvećan i iznosi 14.7%.

Podaci koji se odnose na nivo penetracije broadband usluga, dobijeni od Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, prikazani su u sljedećoj tabeli:

Nivo penetracije broadband usluga				
	2009.	2010.	2011.	2012.
Penetracija za fiksni broadband	8,5%	11.6%	13.3 %	14.3%
Penetracija za mobilni broadband ^{xlv}	3,4%	5.5%	10.4 %	10.2%

Tokom 2012. godine internetu je putem data SIM kartica pristupilo 63.415 korisnika (nisu uračunati korisnici M:Tel-a jer oni nemaju u ponudi data SIM kartice tj. kartice koje se koriste isključivo za data SIM kartice).

Decembra 2011. godine usvojena je *Strategiju razvoja informacionog društva* (za period do 2016. godine), koja obuhvata *Strategiju elektronskih komunikacija* i *Strategiju za broadband*.

C. ZAKLJUČAK – OPŠTI STEPEN SPROVEDENOSTI I PREPORUKE

Zaključci o opštem stepenu sprovedenosti MDGs: Na osnovu urađene analize, zaključci ukazuju da je **većina ciljeva ispunjena u najvećoj mjeri** i postoji realna šansa da ti ciljevi budu ostvareni do kraja 2015. godine. **Ciljevi 1** (siromaštvo), **3** (rodna ravnopravnost) i **7** (održivost

životne sredine) predstavljavaju oblasti gdje su, i u ovogodišnjem Izvještaju, evidentirani **najveći izazovi u sprovođenju** definisanih zadataka i ciljanih vrijednosti.

Ključna promjena u odnosu na prošlogodišnji izvještaj je kategorisanje Cilja 1 kao oblasti u kojoj postoje značajni izazovi koji će spriječiti ispunjenje postavljenih zadataka u predviđenom roku (*u prethodnom Izvještaju za ovu oblast napravljena je procjena da će, i pored značajnih izazova naročito u pogledu smanjenja regionalnih razlika, stope siromaštva u ruralnim oblastima kao i smanjenja stope nezaposlenosti, ovaj Cilj biti ispununjen do 2015. godine*). Imajući u vidu značaj tema koje pokrivaju ova tri izazova za budući razvoj Crne Gore, nužno je u narednom periodu da se fokusiraju i usmjere naponi ka prevazilaženju izazova koji onemogućavaju sprovođenje preostalih ciljeva. Kao ključni izazovi u progresu sprovođenja ciljeva 1 i 3 su **negativni efekti ekonomske i finansijske krize**, čiji su efekti najveći problem i na globalnom nivou. Pored ekonomske krize koja se odrazila na privredne tokove u državi, veliku ulogu u ostvarenju ciljeva igraju **socijalna i kulturna isključenost, nizak nivo svijesti društva o pojedinim temama, stigma i diskriminacija**. Ovi izazovi i problemi odrazili su se na stepen sprovođenja većine ciljeva a najviše na cilj 2, 4, 6 i 7.

Jedan od izazova koji je ujedno i prepreka u ostvarenju ciljeva su **kapaciteti**, kako **prostorni**, tako i **kadrovski**, što se odrazilo na pojedine indikatore ciljeva 2 i 7.

Takođe, kako izazov, tako i problem u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva je i neodgovorajuća odnosno nepotpuna statistika. Ključni problemi u tom kontekstu su:

- a) **nedostatak evidentiranja podataka za Cilj 5 i pojedine indikatore Ciljeva 4 i 6**. Shodno Zakonu o matičnim registrima, zbog promjene u registrovanju podataka, od 2010. godine ne vrše se mjerenja za navedene Ciljeve/ indikatore. S obzirom na to da je Crna Gora kao članica Ujedinjenih nacija, preuzela odgovornost o praćenju sprovođenja Milenijumskih razvojnih ciljeva i obavezu godišnjeg izvještavanja njihovog progressa, nedostatak mjerenja/ vrijednosti podataka predstavlja ključni problem u ovom procesu.
- b) **još uvijek nerazvijene metodologije za praćenje određenih pokazatelja**, kao što je to slučaj sa indikatorom energetske inteziteta u ukupnoj potrošnji **u okviru Cilja 7**,
- c) **nepostojanje nadležnosti/obaveze da se određeni indikatori prate**, gdje je glavni izazov praćenje stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela **u okviru Cilja 7**.

Kako bi se prevazišlo trenutno stanje, od značaja je da se izvrši revizija Zakona ili eventualno na neki adekvatniji način pravno uredi praćenje navedenih Ciljeva/indikatora kako bi se mogla prikazati cjelokupna slika postojećeg statusa razvoja Crne Gore u kontekstu MRC-eva.

U narednom periodu **biće nužno konkretizovati date preporuke** i pojačati rad na njihovom sprovođenju. **Sprovođenje** ciljeva treba u budućnosti **jače povezati sa procesom i zahtjevima evropskih integracija kao i izgradnjom kapaciteta** koji će pratiti taj proces. Dodatno, u pripremi sljedećeg izvještaja treba **uzeti u obzir rad na definisanju razvojne agende Ujedinjenih nacija za period post-2015. godine**, kao i zaključke rada novoformirane grupe za izradu **Ciljeva održivog razvoja**.

Stepen ostvarenosti ciljanih vrijednosti pojedinačnih ciljeva sumiran je u narednoj tabeli:

CILJ	Već ispunjen u potpunosti		Ispunjen u najvećoj mjeri/ biće ispunjen do 2015. godine		Značajni izazovi u ispunjenju do 2015. godine	
	Ocjena iz Prvog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Prvog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Prvog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja
Cilj 1			X (najveći izazov predstavljaće smanjenje regionalnih razlika, stope siromaštva u ruralnim oblastima kao i smanjenje stope nezaposlenosti sa trenutnih 19.7% na 9% u 2015. god)			X (efekti ekonomske i finansijske krize dodatno su uticali na pogoršanje stanja u ostvarenju ovog Cilja, posebno u pogledu stope siromaštva i regionalnih razlika)
Cilj 2			X	X		
Cilj 3					X (Ukoliko se nastavi sa dosadašnjom dinamikom, neće biti moguće ostvariti zacrtane vrijednosti, naročito onih koje se odnose na povećanje učešća žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou)	X (bez obzira na poboljšanja u određenim indikatorima, važi ista ocjena važi kao i za prethodni period)
Cilj 4			X (neophodno će biti poboljšanje monitoringa u oblasti vakcinacija)	X (nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih indikatora i nastaviti sa podsticanjem)		
Cilj 5	X	n/a zbog prestanka mjerenja indikatora (nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih indikatora)				
Cilj 6			X (ključno će biti smanjenje stope smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti kao vodećeg uzroka umiranja i obolijevanja)	X (stoji ocjena iz prethodnog izvještaja, uz napomenu da je nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih indikatora)		
Cilj 7					X (Ukoliko se nastavi sa dosadašnjom dinamikom, poseban problem za sprovođenje cilja)	X (stoji ocjena iz prethodnog izvještaja, uz napomenu da je nužno ponovno početi sa mjerenjem)

					predstavljajući oblast zagađenja iz saobraćaja, energetskog inteziteta kao i smanjenja udjela stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima)	nedostajućih indikatora)
Cilj 8			X	X (nužno ojačati kapacitete za upravljanje sredstvima iz fondova IPA)		

Preporuke: U saglasnosti sa zaključkom Vlade donijetim pri usvajanju Prvog godišnjeg izvještaja, ovaj Izvještaj sadrži i predlog preporuka za prevazilaženje izazova u implementaciji zacrtanih vrijednosti za svaki od osam ciljeva. Radi preglednosti, preporuke su sadržane u sljedećoj tabeli i predstavljaju osnovu za definisanje konkretnih akcija za svako od resornih ministarstava.

Cilj	Preporuke za prevazilaženje prepreka u sprovođenju Ciljeva
I	<p>Kako bi se ostvarile ciljane vrijednosti za indikatore u okviru četiri zadatka Cilja 1, potrebno je raditi na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rastu ekonomskih aktivnosti i konkurentnosti ekonomije, što će u krajnjem dovesti do otvaranje novih radnih mjesta; • Nastavljanju sprovođenja reforme tržišta rada u skladu sa evropskim zakonodavstvom u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada; • Smanjenju sive ekonomije; • Unaprijeđenju zaštite siromašnih građana, imajući u vidu činjenicu da je primarna svrha socijalne zaštite obezbjeđivanje minimuma socijalnih sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova populacije; • Preispitivanju visina materijalnih davanja sa stanovišta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba; • Razvijanju sistema informisanja javnosti o pravima iz sistema socijalne i dječje zaštite radi povećanja dostupnosti prava kroz izradu cjelovite baze podataka i razvoj informacionog sistema; • Pojednostavljenju procedure i administriranja za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite; • Razvoju mjere aktivacije za uključenje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice; • Identifikovanju potreba korisnika i strateško međusistemski usklađenog planiranja usluga kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou, u cilju

	<p>izbjegavanja segmentarne i nekoordinisane realizacija postavljenih ciljeva i nejasne podjele uloga i odgovornosti pojedinih sistema;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razvoju usluga koje podržavaju život u zajednici, omogućavajući korisnicima u sistemu socijalne i dječije zaštite da koriste usluge u svom neposrednom okruženju;^{xlvi} • Propisivanju normativa i minimalnih standarda rada centra za socijalni rad, u okviru koga bi se uredili bliži uslovi za procjenu i planiranje i neodložne intervencije, kroz uvođenje jedne od novih metoda - voditelja slučaja; • Uvođenju sistema kvaliteta propisivanjem uslova po kojima se mogu pružati različite usluge – sistem akreditacije (programa obuke stručnih radnika i drugih angažovanih lica u socijalnoj i dječjoj zaštiti), licenciranja i serifikacije^{xlvii}; • Uvođenju sistema supervizije stručnog rada i standarda profesionalnog i etički ispravnog ponašanja stručnih radnika u socijalnoj i dječjoj zaštiti (etički kodeks); • Realizaciji projekta Informacioni sistem socijalnog staranja - Socijalni karton, kako bi se obezbijedilo pružanje pomoći najsiromašnijim domaćinstvima.
II	<p>Kako bi se <i>ostvarilo univerzalno osnovno obrazovanje</i> dostizanjem zacrtanih ciljanih vrijednosti do 2015.godine neophodno je:</p> <ul style="list-style-type: none"> • proširivanje kapaciteta i realizacija novih modela usluga i programa kako bi se ostvario obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40%; • nastaviti sa organizacijom kraćeg programa pripreme djece za polazak u osnovnu školu i specijalizovanih programa psihosocijalne podrške za djecu iz najosjetljivijih grupa, posebno romske populacije; • raditi na deinstitucionalizaciji i širenju servisa podrške za djecu sa smetnjama u razvoju i na razvijanju intersektorske saradnje (zajedničke aktivnosti resursnih centara/centara za socijalni rad/centara za podršku djeci sa posebnim potrebama/dnevnih centara/udruženja roditelja/komisija za usmjeravanje/zdravstvenih ustanova); • obezbijediti finansiranje dodatne stručne i tehničke podrške za djecu sa razvojnim smetnjama i učiniti da školski objekti budu u potpunosti pristupačni; • unaprijediti mehanizme praćenja pohađanja nastave djece romske i egipćanske nacionalnosti i kontrole kvaliteta njihovih stečenih znanja; • sprovести dopunsku nastavu za prevazilaženje jezičkih barijera učenika RE nacionalnosti kao i pomoći pri izradi domaćih zadataka u cilju unaprjeđivanja njihovog školskog postignuća; • nastaviti obuku nastavnika za rad sa djecom iz najosjetljivijih grupa, tako da se u kontinuitetu sistemski doprinosi da se postigne planirani cilj – obuhvat sve djece

	osnovnim obrazovanjem.
III	<ul style="list-style-type: none"> • U smislu povećanja učešća žena na mjestima odlučivanja neophodno je revidirati Odredbu u izmjenama i dopunama <i>Zakona o izboru odbornika i poslanika</i>, koja garantuje da će na izbornoj listi biti najmanje 30% manje zastupljenog pola. Naime, kako bi došlo do željenog povećanja učešća žena neophodno je da na listi svaki treći kandidat bude lice manje zastupljenog pola, kao i da se mandati raspoređuju prema redosljedu na listi. Ovo je u skladu sa preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena Ujedinjenih nacija.^{xlviii} • Kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje žena neophodno je i dalje raditi na podsticanju preduzetništva kod žena (što je predviđeno i u okviru IPA programa), njihovoj edukaciji u različitim oblastima, kao i sprovesti aktivnosti koje imaju za cilj bolju zapošljivost žena, naročito u seoskim područjima.
IV	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je raditi na promociji zdravlja i prevenciji oboljenja u vezi sa trudnoćom, porođajem i ranim razvojem djece, kako bi se stvorili neophodni uslovi za zdrav početak života svakom djetetu. • Posvetiti veću pažnju preventivnim aktivnostima više sektora kako bi se omogućilo smanjenje broja povreda kod djece, koje su čest uzrok umiranja pripadnika ove populacione grupe. • Reformu sistema zdravstvene zaštite i dalje razvijati u cilju prioritetne zaštite posebno osjetljivih kategorija stanovništva. Takođe, u oblasti zaštite djece potrebno je raditi i na aktivnostima promocije zdravlja i prevencije oboljenja. • Neophodno je jačati aktivnosti promocije zdravlja i prevencije oboljenja čije praćenje je otežano neadekvatnim registrovanjem aktivnosti u savjetovalištim. Prepreka je i nedovoljno angažovanje multisektorskih tijela koja su zadužena za monitoring i evaluaciju aktivnosti iz <i>Nacionalnog plana akcije za djecu</i>. • Potrebno je raditi na tome da sva djeca imaju izabranog pedijatra, zatim na informisanosti i motivisanosti roditelja da isprate potpunu vakcinaciju svoje djece, kao i na ažurnijoj registraciji u socijalnim sistemima. Prepreke u realizaciji vezane su za socijalni, ekonomski, kao i obrazovni status majki i adekvatnije praćenje postporođajnog perioda, posebno za djecu koja nisu izabrala svog doktora.
V	<ul style="list-style-type: none"> • Važno je i precizno definisati praćenje i evaluiranje podataka o umiranju žena u periodu trudnoće, porođaja i postporođaja, kao i svih ostalih podataka vezanih za ove životne periode. • Vrlo je značajno razvijati aktivnosti savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja i adekvatnije pratiti realizaciju aktivnosti savjetovališta. • Neophodno je uključiti praćenje zdravstvenog statusa žena koje se, tokom trudnoće, kontrolišu u privatnom zdravstvenom sektoru, kako bi se dobila potpunija evaluacija zdravstvenog statusa žena.

VI	<ul style="list-style-type: none"> • Kako bi se dosljedno realizovao cilj zadržavanja niske stope prevalencije HIV/AIDS infekcije, neophodno je preduzeti značajne mjere za smanjenje stigme i diskriminacije, koje predstavljaju osnovne prepreke u realizaciji ciljeva, i osnaživanje kapaciteta zdravstvenog sistema, kroz proces edukacije i strategija sticanja vještina. Vrlo je važno i realizovati bazične principe <i>Nacionalnog programa za prevenciju HIV/AIDS-a</i>. • Potrebno je raditi na daljoj kontroli bolesti u Crnoj Gori kroz: nesmetan pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti svih bolesnika sa tuberkulozom, zaštitu osjetljivih grupa od tuberkuloze (TB/HIV i MDR-TB, romska populacija i raseljena lica), razvoj novih dijagnostičkih i terapijskih mogućnosti uz kontinuiranu nabavku antituberkulotika prve i druge linije kao i kroz promociju i zaštitu ljudskih prava u prevenciji i liječenju bolesti. • Značajno je da se radi na edukaciji zdravstvenih radnika, daljoj reorganizaciji sistema zdravstva u smislu iniciranja preventivnih usluga (adekvatna valorizacija i registrovanje usluga promocije zdravlja i prevencije oboljenja), definisane zdravlja kao prioriteta u svim sektorima, razvijanju aktivnosti na promociji zdravlja koje može podržati zajednica. • Ulaganje i dodatni naponi i finansijska sredstva u prevenciji i kontroli hroničnih nezaraznih bolesti. • Sprovođenje preventivnih aktivnosti i aktivnosti promocije zdravlja kroz sistem zdravstvene zaštite pospješile bi proces ostvarivanja navedenih ciljeva. • Promjena stilova života je osnovna komponenta u smanjenju učesća smrtnih ishoda od bolesti sistema krvotoka i malignih tumora u ukupnom mortalitetu. Stoga, treba raditi na unapređivanju zdravstveno vaspitnih programa, prije svega kroz ustanove zdravstvenog sistema i omogućiti stanovništvu da prihvati ponašanje koje je u skladu sa zdravim stilovima života. Prepreke u realizaciji aktivnosti na prevenciji umiranja i obolijevanja od navedenih bolesti su: rasprostranjenost upotrebe duvana, alkohola i drugih psiho-aktivnih supstanci, sedalni način života, stres prisutan kod svih populacionih grupa, faktori rizika vezano za okruženje i drugi. • Važno je iniciranje uvođenja zdravstveno-vaspitnih sadržaja u kurikulum osnovnih i srednjih škola. • Neophodno je ažurnije registrovanje oboljelih i umrlih prema uzrocima smrti, što predstavlja veliki problem za adekvatno planiranje zaštite od navedenih oboljenja. Registri hroničnih nezaraznih bolesti omogućili bi adekvatnije praćenje i evaluiranje tendencija navedenih oboljenja.
VII	<p>Indikator 1: Neophodno je organizovati javne konsultacije sa lokalnim stanovništvom od samog početka uspostavljanja zaštićenog područja kao i jačati kapacitete za upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima na lokalnom nivou zapošljavanjem stručnog kadra i obukom postojećeg.</p> <p>Indikator 2: Kako bi se dostigle zacrtane vrijednosti Cilja 7 indikatorom 2, neophodno je:</p>

- **Raditi na pronalaženju najboljeg modela za upravljanje zaštićenim područjima u moru** kako bi se omogućilo stvaranje osnove za poboljšanje kapaciteta i stručnosti u planiranju, implementaciji i efikasnom upravljanju zaštićenim područjima u moru na lokalnom i nacionalnom nivou.
- **Donošenje zakonske regulative** za zaštitu morskih i priobalnih staništa i vrsta.
- **Raditi na pridruživanju internacionalnoj mreži zaštićenih područja u moru** u cilju direktne međusobne razmijene znanja i iskustava.
- Prilikom određivanja, **status zaštite uskladiti sa kategorizacijom Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN).**
- **Raditi na podizanju svijesti i edukaciji** kako bi se unaprijedila svijest o značenju i namjeni zaštićenih područja u moru.

Indikator 4: Nužna su ozbiljna ulaganja u sanaciju deponije pepela, elektrofiltersko postrojenje u TE Pljevlja, primjena mjera za smanjenje emisija koje potiču iz grijanja domaćinstava.

Indikator 6: Značajan prostor za energetske racionalizacije ogleda se u predviđenim mjerama smanjenja energetske intenzivnosti u svim sektorima finalne potrošnje, u zavisnosti od mogućnosti uvođenja novih/efikasnijih procesa i tehnologija tj. u smislu energetske efikasnosti kako bi došlo do smanjenja potrošnje između ostalog i velikih industrijskih potrošača što će svakako povoljno uticati na smanjenje energetske intenziteta. Dodatno, nužno je i:

- **Davanje prioriteta infrastrukturnim mjerama EE kroz obezbjeđivanje sredstava iz državnog budžeta Crne Gore, kao i privlačenje finansijskog miksa sredstava iz više izvora** (strukturni fondovi, razvojni krediti, grantovi, *match-making*, ESCO princip i sl.) za implementaciju mjera EE.
- **Adresiranje i dostizanje zahtjeva smanjenja energetske intenziteta, odnosno poboljšanja energetske efikasnosti u dugoročnom strateškom okviru kroz ozeljenjavanje ekonomije.**

Indikator 8: Kako bi se prevazišli problemi i dostigle zacrtane vrijednosti u pogledu smanjenja gubitaka na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima, neophodno je sprovesti sljedeće aktivnosti:

- **dovesti opštinske vodovodne sisteme, kod kojih to nije slučaj, u mjerno stanje;**
- u sistemima kod kojih su zabilježeni gubici u mreži veći od 30% **izvršiti inspekciju primarnih cjevovoda i mjerenje gubitaka, kao i detekciju gubitaka u sekundarnoj mreži i otkloniti evidentirane kvarove;**
- za sve opštinske vodovodne sisteme **izvršiti nabavku i ugradnju centralnog SCADA sistema za daljinski nadzor i sakupljanje podataka**, kojim će se podaci sa mjernih stanica (protoci, pritisci i nivoi vode u rezervoarima) kontinuirano pratiti na centralnoj računarskoj jedinici;

	<ul style="list-style-type: none"> • identifikovati i isključiti sa vodovodnog sistema sve neregistrovane potrošače; • izvršiti rekonstrukciju i proširenje vodovodne mreže. <p>Indikator 9: Po pitanju procenta priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima, potrebno je nastaviti sa započetim aktivnostima vezanim za proširenje kanalizacionih sistema u navedenim opštinama uz poštovanje planiranih rokova.</p> <p>Indikator 10: I za udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalnim propisima, od značaja je nastavak sa započetim aktivnostima vezanim za izgradnju PPOV u navedenim opštinama uz poštovanje planiranih rokova, kako bi se dostigle ciljane vrijednosti.</p>
VIII	<ul style="list-style-type: none"> • Nužno je osigurati nesmetano funkcionisanje svih uspostavljenih struktura, u cilju efikasnog korišćenja dostupnih IPA fondova. • Nužno je osigurati sprovođenje <i>Strategije razvoja informacionog društva.</i>

ⁱⁱ **Napomena:** Procjene siromaštva su zasnovane na nacionalnoj apsolutnoj liniji siromaštva koja je dobijena u skladu sa metodologijom koju preporučuje Svjetska banka. Za procjene su korišćene iste metode i postupci u cijelom periodu 2006-2009, što obezbjeđuje dobru uporedivost rezultata tokom vremena i uočavanje glavnih trendova u siromaštvu.

ⁱⁱⁱ Jaz siromaštva je proizvod stope siromaštva i prosječnog odstupanja potrošnje siromašnih od linije siromaštva, prikazan u procentu od linije siromaštva.

^{iv} Oštrina siromaštva mjeri relativno odstupanje potrošnje siromašnih od linije siromaštva, ali uzima u obzir i nejednakost među siromašnima.

^v Strategija razvoja socijalne i dječje zaštite 2008-2012. godine; Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom 2008-2016. godine, Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012. godine, Strategija razvoja socijalne zaštite starih lica 2008-2012. godine i Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na oblast Konik, Strategija razvoja hraniteljstva 2012-2016. i Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011-2015. godine.

^{vi} Gini koeficijent je numerički pokazatelj nejednake raspodjele prihoda.

^{vii} Korekcija podataka zbog izmjene u metodologiji, MONSTAT

^{viii} **Odnos kvintilnih udjela** (s80/s20) je odnos prosječne potrošnje 20% najbogatijih i 20% najsiromašnijih građana.

^{ix} Izvor: Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2011. godini, MONSTAT

^x Izvor: Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2011. godini, MONSTAT

^{xi} Ministarstva prosvjete i sporta podatke o stopi upisa dobija na osnovu MONSTAT-ovih podataka sa popisa stanovništva o broju djece prispijele za školu (radi se o godištu koje obuhvata djelimično djecu od 5 i 6 godina, odnosno orjentaciono od 5,5 do 6,5 godina) i koji se upoređuje sa preciznim podatkom upisane djece u I razred školske 2011/12. godine kao i djecom za koju se sa preciznošću može utvrditi da nisu upisana u školu, što garantuje najveći stepen pouzdanosti.

^{xii} Stanovništvo starosne dobi od 10 i više godina.

^{xiii} Izvor podataka: Zavod za statistiku (MONSTAT)

^{xiv} Izvor podataka: Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde i ljudskih prava

^{xv} Vrijednosti indikatora označene plavom bojom odnose sa na mjerenja nakon Parlamentarnih izbora održanih 4. oktobra 2012. godine

^{xvi} Podaci se odnose na period prije Parlamentarnih izbora u Crnoj Gori održanih 14. oktobra 2012. godine

^{xvii} Izvor podataka – Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT)

^{xviii} Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna.

^{xix} Izvor podataka – Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT)

^{xx} Izvor podataka: Godišnji izvještaj o sprovedenoj imunizaciji (IZJZCG)

^{xxi} Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna. **Elektronsko evidentiranje**, koje je omogućilo precizno registrovanje sve novorođene i vakcinisane djece, uslovalo je promjene u vrijednostima indikatora.

^{xxii} Izvor podataka: Godišnji izvještaj o sprovedenoj imunizaciji (IZJZCG)

^{xxiii} Podaci za 2010. godinu za sada nijesu dostupni

^{xxiv} Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT). Još uvijek nisu dostupni podaci za 2010 godinu.

^{xxv} Prevalenca HIV/AIDS-a – ukupan broj osoba koje žive sa HIV/AIDS-om u u toku jedne godine, na jednoj teritoriji

^{xxvi} Izvor: Godišnji izvještaj o HIV/AIDS-u Crnoj Gori.

a. Prikazani su podaci o novoregistrovanim HIV slučajevima

b. Prikazani su podaci o novoregistrovanim HIV/AIDS slučajevima, što predstavlja novi indikator u odnosu na prethodni Izvještaj.

^{xxvi} Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna.

^{xxvii} Referentna godina je izmjenjena, jer su savjetovaništa za dobrovoljno testiranje i savjetovanje sa radom počela od 2005. godine.

^{xxviii} Izvor: Godisnji izvještaj o HIV/AIDS-u Crnoj Gori. Cjelokupni podaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka, zbog promjene u metodologiji mjerenja podataka.

^{xxix} Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik (Dr Olivera Bojović)

^{xxx} Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik. Cjelokupni poaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka.

^{xxxi} Prevalenca oboljelih od multirezistentene tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze.

^{xxxii} Korekcija podataka o stopi smrtnosti od TB rađena je na osnovu individualnih odjava o ishodu liječenja svakog registrovanog TB bolesnika za date godine /izvor-baza podataka u SB Brezovik/Ranije prikazani podaci za 2006-2008. godine su podaci vitalne statistike /period početka implementacije standradizovanog registrovanja i izvještavanja o TB u CG. Razlike za naredne godine koje su minimalne mogu biti posledica broja stanovnika koji se uzima za denominator pri izračunavanju stope /procjena stanovništva ili popis za najbližu godinu. Lagani porast mortaliteta za 2011. godinu je posledica nešto većeg broja umrlih od druge bolesti u toku liječenja tuberkuloze/ u odnosu na sve prethodne godine osim 2009. Godine, ali po preporuci WHO podaci se prikazuju kao smrtnost od TB.

^{xxxiii} Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik. Cjelokupni podaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka.

^{xxxiv} Stopa mortaliteta za 2012. godinu iznosi 0,96 /preliminarni podaci do sada objavljenih TB bolesnika registrovanih tokom 2012. godine.

^{xxxv} Date su korekcije prema bazi podataka Specijalne bolnice za plućne bolesti Brezovik (centralnom registru) prema ishodu liječenja tuberkuloznih pacijenata (stoga su dati dvojni podaci o vrijednostima indikatora stope mortaliteta od tuberkuloze za navedene godine).

^{xxxvi} Procjena stanovništva za 2009. godinu – Statistički godišnjak o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva Crne Gore, Institut za javno zdravlje

^{xxxvii} Izvor: Statistički godišnjak o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva Crne Gore

^{xxxviii} Postavljeni cilj "0 prekoračenja" nije realan, jer se evropskim standardima koji su ugrađeni u nacionalno zakonodavstvo prekoračenjem ne smatra situacija u kojoj je tokom godine zabilježeno manje od 35 prekoračenja. *Direktivom 2008/50/EC* propisano je da se prekoračenjem smatra broj prekoračenja iznad dozvoljenih 35 u toku godine. *Uredbom o utvrđivanju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta vazduha* (Sl. list 25/2012) utvrđena je granica tolerancije kojom se granična vrijednost od 50 µg/m³ kada je u pitanju srednja dnevna, odnosno 40 µg/m³ kada je u pitanju srednja godišnja vrijednost postepeno smanjuje do 0% 2015. godine. Granica tolerancije je postotak granične vrijednosti za koji ona može biti uvećana u okviru propisanih rokova. Ona se ne odnosi na broj prekoračenja već na nominalnu vrijednost utvrđenog standarda (ako je granična vrijednost na dan stupanja uredbe uvećana za 100% to znači da ona ne iznosi 50 već 100 µg/m³, a da će se postotak uvećanja postupno smanjivati do 0% što znači da će 2015. godine granična vrijednost iznositi 50 µg/m³). Granica tolerancije stoga nije u direktnoj vezi sa brojem prekoračenja gdje i dalje važi pravilo da se prekoračenjem ne smatra situacija u kojoj je tokom godine zabilježeno manje od 35 prekoračenja.

^{xxxix} Inovirane podatke dostavila Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore.

^{xl} Podaci Ministarstva Ekonomije

^{xli} Podaci Ministarstva Ekonomije

^{xlii} Dosadašnji podaci koji su korišćeni nijesu bili zasnovani na stvarnom stanju, već su korišćeni podaci iz različitih izvora i sa određenih područja, tako da nikada nije obuhvaćeno cijelo područje Crne Gore. Većina prethodnih podataka, se zasnivala na podacima sa područja koji su bila pokrivena planovima, a planovi su pokrivali veći dio ekonomski interesantnih državnih šuma dok južni dio područja Crne Gore nije bio pokriven planovima, te stoga sama procjena nije bila pouzdana.

Dodatno, na povećanje površina pod šumama uticali su i procesi prirodnog obnavljanja šuma na površinama koja su se nekada koristile u poljoprivredne svrhe, a dijelom je uzrokovano zbog različite definicije šume u okviru NIŠ, kao i zbog metodoloških postupaka koji su u ranijem periodu korišćeni za dobijanje ove informacije. Definicije „šuma“ i definicije „šumsko zemljišta“ koja se primjenjuje u Nacionalnoj inventuri šuma u skladu je sa novim Zakonom o šumama (2010.), kao i sa međunarodno prihvaćenom definicijom UNECE/FAO i MCPFE (Michalak 2008). Definicija je takođe usklađena sa preporukama Cost Action E 43 “Harmonizacija nacionalnih inventura šuma u Evropi: Tehnike zajedničkog izvještavanja”.

^{xliii} Kroz donošenje Zakona o EE i Prvog nacionalnog akcionog plana EE u 2010. godini kao i kontinuiranim donošenjem relevantnih podzakonskih akata i propisa u toku 2011 -2012. godine.

^{xliv} IKT istraživanje koje je sprovedeno u skladu sa metodologijom Eurostat-a, obuhvata pojedince koji imaju između 16 i 74 godine života.

^{xlv} Broj korisnika koji su pristupili internetu putem Data kartice, koje se koriste isključivo za pristup Intenetu

^{xlvi} Zbog nerazvijenosti usluga koje bi podržale život u zajednici, većina djece bez roditeljskog staranja, djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i djece sa smetnjama u razvoju, ostala je bez adekvatne podrške u zajednici.

^{xlvii} za organizacije koje pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, kao i stručne radnike, propisivanje stručnih i drugih poslova

^{xlviii} CEDAW Inicijalni izvještaj Crne Gore je razmatran na 15. Sjednici Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena 6. oktobra 2012. godine kada su usvojeni zaključni komentari i preporuke.